

Gotické kostelíky ve východní části Prahy

Od dob pravěku existuje ve středu Čech osídlení, které však nevytváří centrum většího významu nebo delšího trvání. Teprve mezi 10. a 12. stoletím ovládnou z rodící se Prahy Přemyslovci celé Čechy. Význam mocenského centra, kypícího pak mezi hradem Prahou a Vyšehradem, láká další osadníky z různých končin a kolem roku 1200 nabývá oblast jejich hlavního soustředění na pravém břehu v ohbí Vltavy městského charakteru. Mezi přetrvávajícími dvorci nobility s vlastnickými kostely lemují ulice již souvislé kamenné domy jistě s nezbytným hospodářským zázemím.¹ Dále od břehů Vltavy ve vyvýšené části pozdějšího Nového Města je zástavba řidší, vytváří několik samostatných vsí s dvorci a vesměs i s kostely. Většinou tu jako majitele nacházíme zprvu členy přemyslovské rodiny nebo příslušníky dvora a také přední církevní instituce.²

Charakter vzdálenějších vesnic, zahrnutých dnes také do areálu Velké Prahy, byl tehdy vysloveně venkovský. Od raného středověku se tu rozrůstá zemědělské zázemí Prahy. O tom svědčí i skutečnost, že několik rozlehlějších, zejména církevních enkláv, které tu zprvu existovaly (statky biskupství, kapituly vyšehradské, metropolitní kapituly, benediktinek i kanovníků od sv. Jiří, německých rytířů), se ve 13. století — po založení města — drobí pod silicím ekonomickým tlakem bohatnoucího měšťanstva. Zámožnější patriciové ukládají své peněžní přebytky do nákupu jednotlivých dvorů nebo celých vesnic.³ Není proto divu, že v polovině 14. století, od níž jsme spolehlivě informováni o patronátech nad kostely, dosazují většinu plebánů do pražského okolí členové měšťanských rodů.

Dosavadní historická literatura o vývoji pražského okolí v raném středověku,⁴ opírající se jen o sporadické listinné zprávy, nepodává ucelenou představu o majetkových změnách a většinou ani nevysvětluje příčiny vzniku románských kostelů. Můžeme proto jen stručně shrnout známé stavby z doby, předcházející zde sledovanému gotickému období.

Kostely nejdříve tvořily součást vybavy hradisek (Praha, Levý Hradec, Budeč), ale brzy se z této podřízené funkce uvolňují a asi již v 11. století vstupují do zemědělských osad.⁵ Kromě Dolních Chaber a vsí (?)⁶ Krušiny na předpolí Vyšehradu však o jejich tehdejší podobě nevíme téměř nic. V Dolních Chabrech odhalil archeologický výzkum rozložitou rotundu neobvyklého průměru 12 metrů.⁷ Na Pankráci šlo o stejný dispoziční typ, ovšem měřítko stavby bylo skromnější.⁸ Otázkou zatím zůstává datování monumentální baziliky na Proseku, již velmi pravděpodobně předcházela starší stavba. Anežka Merhautová klade vznik částí stojící budovy ještě do 11. století,⁹ ale Dobroslav Líbal¹⁰ považuje celek až za podnik třetí čtvrtiny 12. století.

V období rozkvětu románského slohu ve druhé polovině 12. století a na počátku 13. století vzniklo v pražském okolí více kamenných vesnických kostelů, opatřovaných teď pavlačovými nebo věžovými tribunami. Zřejmě šlo o akce vlastníků vsí, a to světských soukromníků i církevních institucí. Tribunový podélný kostel s apsidou vznikl na místě starší rotundy v Dolních Chabrech snad v souvislosti s nějakým dvorcem. Nasvědčuje tomu dominantní poloha, příznačná i pro kostel ve Vnoři, z něhož se zachovala západní věž.

Potřeba spojení kostela s opevněným sídlem správce biskupského statku v Kyjích vedla k výraznému situování obdélné budovy s pravoúhlým presbyteriem a mohutnou západní věží, asi až z let 1226—1236.¹¹

Některé kostely zaujaly pozici nad nevýraznou terénní vlnou, zpravidla poblíž vodního toku — v Dolních Počernicích ve vztahu k dvorci, přestavěnému později na kamennou tvrz,¹² dále v Bohnicích,¹³ kde není existence tribuny prokázána,¹⁴ a v Záběhlicích, kde mohla být tribuna v odstraněné průčelní věži.¹⁵

I jiné kostelní budovy pražských předměstí bývají považovány za románské, ovšem bez spolehlivých dokladů, které by mohly přinést jen hloubkové průzkumy. Kromě rozsáhlého výčtu Lehnerova¹⁶ uveďme z pozdější doby zprávu z výzkumu kostela v Podolí,¹⁷ dohady obestírající kostel v Kralovicích,¹⁸ i nedoložený předpoklad o románském původu kostela v Kolovratech.¹⁹

Až do závěru románského období patří kostel v Hostivaři, vsi, patřící již roku 1132 klášteru sázavskému. Dosavadní datování stavby do 11. či na začátek 12. století²⁰ bude možno přijmout jedině tehdy, prokáže-li průzkum, že hrotitý portál lodí, vzniklý někdy kolem poloviny 13. století, nesouvisí s jejím zdívem.²¹ Pozdějšímu vzniku nasvědčuje značná délka a převýšenost jinak „románský“ disponovaného kostela i strmý sklon jeho původní (?) střechy.²²

Sídla s církevními stavbami románského slohu zjevně hustěji zaplnila severní část zkoumané východní poloviny pražského okolí, zatímco na jihu se v nesouvislém osídlení podél dálkových cest kostely vyskytovaly řidčeji. Situování mohlo souviset s trasováním důležitých stezek (Dolní Chabry, Prosek, Vnoř, jižně vzdálené Záběhlce),²³ zprvu také se sousedstvím vojenských i sídelních opěrných bodů — hradišť (Dolní Chabry, Krušina — Pankrác, Hostivař — ?, Bohnice — ?, Kralovice —),²⁴ a významnou roli sehrával i zájem stavebníka, jeho vztah k dané lokalitě (zřejmě je to v případě Bohnic i Krušiny) a potřeba reprezentace.

Ve srovnání se situací v románské Praze je počet raně středověkých kostelů na pravobřežních předměstích nápadně malý. Totéž platí i o některých vzdálenějších částech Čech (okolí Benešova a Votic, střední Polabí, kraj při dolním toku Ohře, okolí Budče, Bíliny, Pootaví). Zdá se, že tuto skutečnost vyvolaly různé historické faktory. Řada pozemků v okolí Prahy patřila sice k prvním výsluhám některých členů knížecí družiny, avšak ve 12. století tu již převládaly statky různých pražských církevních zařízení. Jestliže přitom víme, že převážnou většinu venkovských kostelíků zakládali tehdy drobní světská majitelé vsí,²⁵ nevelký počet románských svatyní v okolí sídelního města nás nepřekvapuje. Podobná situace existovala i v některých odlehlejších končinách, kde platilo, že systematické zakládání kostelů na velkých církevních a knížecích, či lépe královských panstvích se opožďovalo oproti oblastem rozdrobené držby — plným vlastnických kostelíků — často až do 14. století.

Již záhy po vytvoření samosprávného města Prahy nastávají ve vlastnictví okolních vsí prudké změny — zmiňovali jsme se o tom v úvodu. Ekonomický nápor městského patriciátu vytlačuje z mnoha míst dosavadní držitele²⁶ a zástupci předních měšťanských rodů se stávají také patrony starších románských kostelů.²⁷ Ve stejné době — v druhé polovině 13. století a prvních desetiletích 14. století — probíhají pro strukturu osídlení Čech významné procesy: v okrajových územích dokončování kolonizace, která se ovšem v samém jádru země dotkla i jihovýchodu pražského okolí, a postupný sice, ale hromadný přechod na „emfyteuzi“.²⁸

Zvláštností dochovaných historických pramenů přitom je, že nám nepřinášejí téměř žádné zprávy o jednotlivých lokalitách právě z této významné etapy. Pro naši problematiku má ovšem uvedený nedostatek zásadní význam, protože dnes nezjistíme, kdy přesně začínají „útoky“ měšťanů do okolí. Nevíme rovněž, zda s nimi nějak souvisela emfyteutizace, kterou mohli vyvolat již předcházející majitelé, jež ovšem mohla probíhat také do jisté míry spontánně bez zásahu feudálního pána, pokud ji vyvolávali němečtí přistěhovalci nebo i české obyvatelstvo.²⁹ V každém případě tato ekonomická proměna vesnice, přinášející její relativní osvobození, byla příčinou výstavby velkého počtu farních kostelů na venkově. Přispívalo k tomu současné zdokonalování a osamostatňování církevní správy i zakořeňování křesťanství v do-

Kostel v Kolovratech. Chór s později nadstavěnou věží, pohled od severovýchodu. Snímek z roku 1987.

Kostel v Kralovicích, pohled od jihovýchodu. Snímek z roku 1987.

mácím prostředí. Kostely v důsledku těchto skutečností ztratily dosavadní reprezentační význam, který měly dříve jako vlastníkovy osobní „kaple“³⁰, a také vzhledem k počátečním skromným možnostem obce se staly většinou prostými modlitebnami. Alespoň soubor gotických kostelíků v jihovýchodní části bývalého pražského okolí uvedené tezi odpovídá velmi dobře. Valnou část z nich tvoří obdélná loď s pravoúhlým závěrem. Výskyt jinde obvyklého, mnohoboce uzavřeného presbyteria se omezil na několik příkladů, patřících většinou pozdější fázi gotiky.

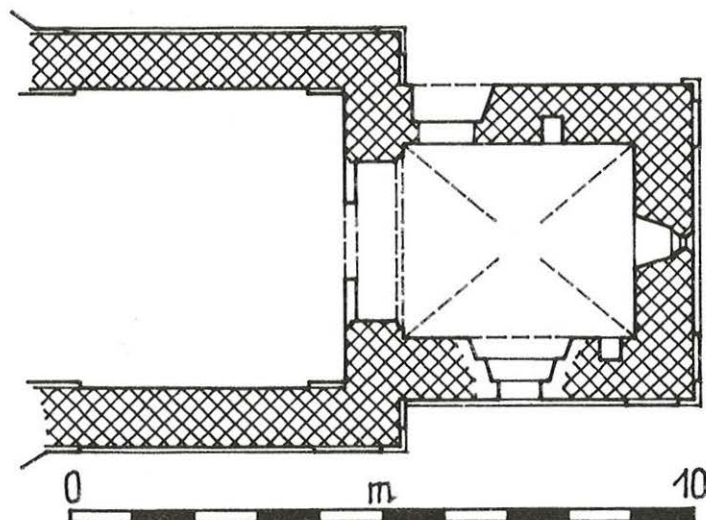
Přehled gotických staveb můžeme uvést několika památkami, jejichž vznik zatím nedokážeme přesněji časově zařadit. Je to například nevelký kostel v Hrnčírích — sestávající z ob-

délné lodi a z rovněž podélného, kolmo uzavřeného presbyteria — o němž lze po stránce stavební pouze konstatovat, že jeho obvodní zdivo tvoří lomový kámen. D. Líbal jej považuje za pravděpodobně románský,³¹ kdežto v Uměleckých památkách Čech datují, zřejmě správně, jeho výstavbu do poslední třetiny 13. století.³² Z historie víme jen to, že patronát nad kostelem měli do husitských válek zbraslavští cisterciáci. Ani u již zmíněného kostela v Kolovratěch nelze vyloučit románský původ. Podle některých analogií by mu mohl nasvědčovat mírně příčně obdélný presbytář (spolu s D. Líbalem považujeme za původní chór dnešní podvěží), kdežto loď s presbyteriem je z větší části novostavbou 18. století,³³ i když povrchový průzkum takový dohad ničím nepodporuje. Lomové zdivo spodku věže s hrotitým portálem ve vnitřní lici jižní zdi by hovořilo pro vznik až kolem poloviny 14. století,³⁴ ovšem není-li ostění vloženo dodatečně nebo přeneseno odjinud, jak podle pověsti uvádí Antonín Podlaha.³⁵ Přízemek dnešní věže kryje nezařaditelná nehrotitá křížová klenba bez žeber, vyzděná z hrubého lomového kamene na rozdíl od cihlových kleneb barokní části. V západní neomítnuté stěně podvěží nelze zjistit případnou zazdívkou vítězného oblouku. Zvonice zvýšena později, asi při barokní úpravě.

S ohledem na zařazení gotického portálku lze mít za to, že dnešní kostel vznikl nedlouho před první známou listinnou zmínkou k roku 1363. Upřesnění možná časem přinese prohlídka stavby po předpokládaném opadání omítek. Nelze ovšem vyloučit, tak jako u téměř žádného kostela v okolí Prahy, že tu stál starší předchůdce.

Při naprostém nedostatku historických zpráv je pochopitelné, že nelze datovat ty stavby, které beze zbytku zanikly. Velmi pravděpodobně byl středověkého původu kostel s pravoúhlým závěrem v Čakovících, který musel přenechat své místo novostavbě po roce 1730.³⁶

Kostel v Kunraticích. Půdorys gotické části dnešního kostela. Zaměření z roku 1987.

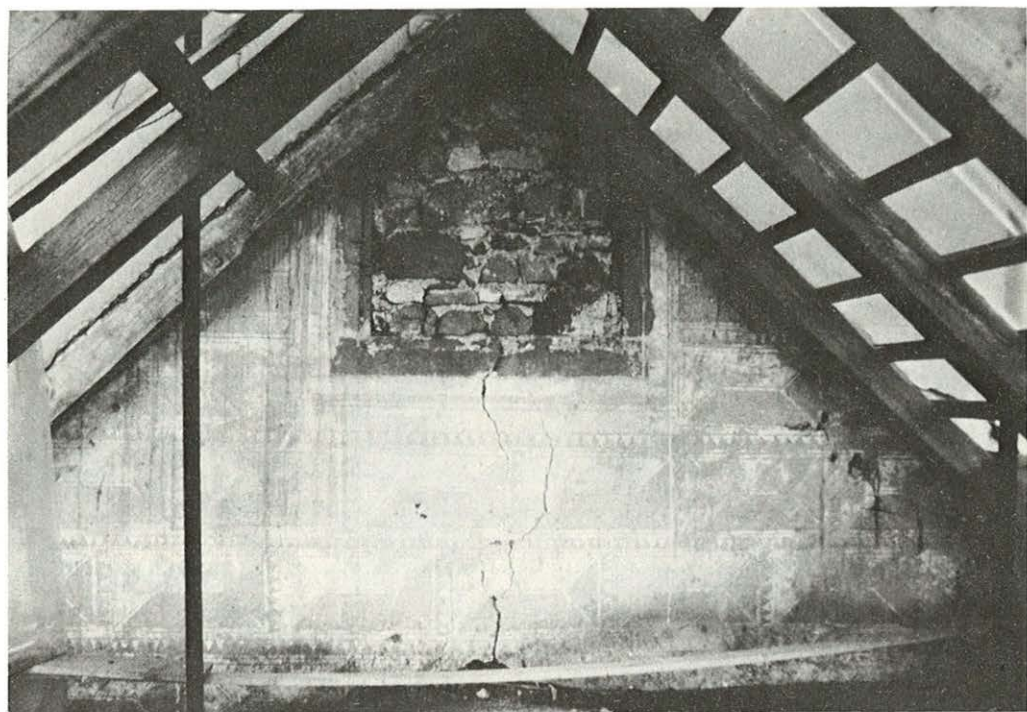

Kostel v Kunraticích. Sakristie — původní gotický chór, pohled od severovýchodu. Snímek z roku 1987.

Plebánie v Čakovicích se připomíná již v roce 1352. Také v Újezdu nad Lesy ve 14. století stával kostel, později však zcela zanikl a materiál z jeho zdí byl použit jinde.³⁷ Zaniklá ves Litoznice na katastru Dubče měla farní kostel jistě v polovině 14. století, kdy se připomíná v listinách; k výstavbě však možná došlo již dříve, jak připouštějí poznatky letmého archeologického průzkumu.³⁸ K začátku 18. století se váže vznik dnešního kostela ve Vršovcích, na místě starého, snad také s částečným použitím jeho zdí. V Lipanech stojí drobný kostelíček až z 19. století (s barokní věží).³⁹ Ve 14. století měli patronát nad zdejší farou pražští johanité, kteří Lipany drželi spolu s Uhříněvsí. Uhříněves získali roku 1312 po zrušení templářského řádu asi i s patronátem nad zdejším kostelem, doloženým až roku 1363, jehož tehdejší podobu po renesančních a barokních přestavbách neznáme. Víme jen, že před rokem 1740 byl „velice malý, takže sotva sto osob se do něho vejíti mohlo.“⁴⁰

Téměř zcela uniká našemu poznání také středověký vývoj kostela na hradišti v Kralovicích. Případnou románskou fázi snad v budoucnu odhalí archeologický výzkum a tak je zatím jeho nejstarší zjištěnou částí drobné, úzké, hrotitě ukončené okénko nízko v ose pravoúhlého presbyteria, s ostěním ve vnějším lici zdi. Kamenický detail takového jednoduchého tvaru neopravňuje k přesnějšímu časovému zařazení, nejspíše však mohl být vytesán kolem roku 1300 nebo v první polovině 14. století. Podle povrchového průzkumu z gotické stavby již o mnoho více nezůstalo. V severní třetině východní stěny je zevnitř vyhlouben malý, střecho-

Kostel v Třeboradicích. Část východní stěny presbyteria, pohled z podkroví sakristie. Snímek z roku 1987.

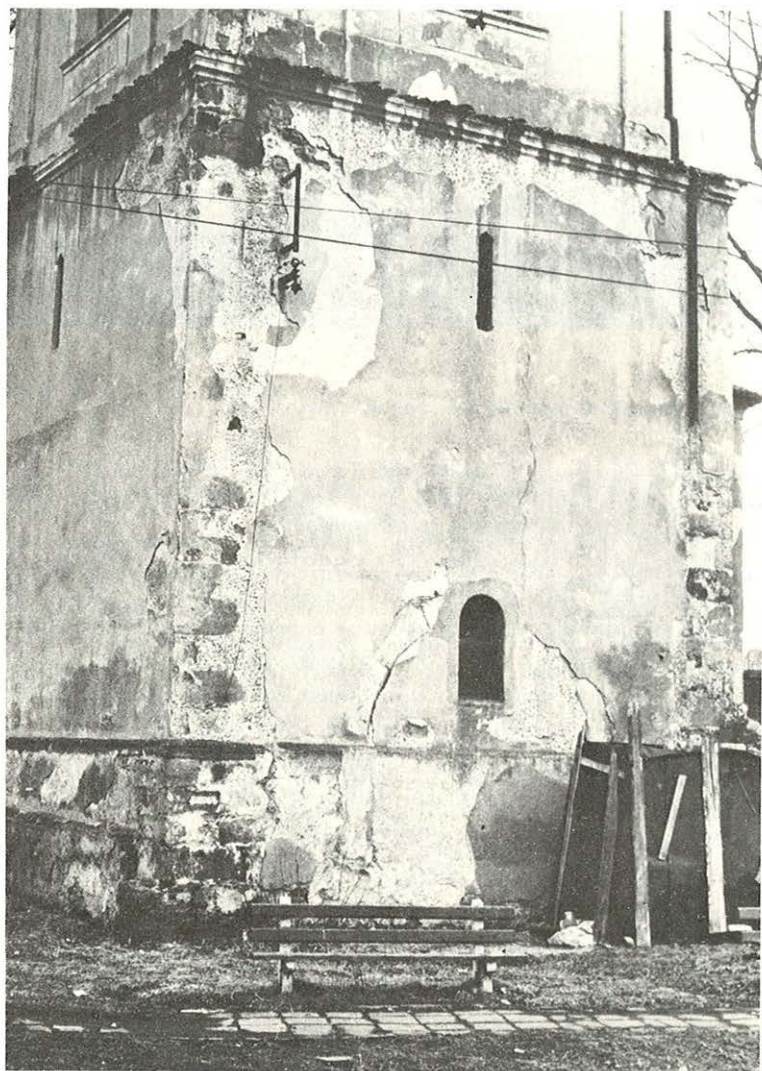
vitě završený výklenek, jehož dnešní podoba zřejmě vznikla při některé pozdější obnově kostela. Hluboká nika jižního okna presbyteria nasvědčuje tomu, že zde již zasahoval barokní stavitel. Jeho dílem jsou i ostatní části dispozice s výjimkou pozdně renesanční věže u jižní stěny lodi. V barokní sakristii, provázející presbyterium na severní straně, se nachází u schodů na kazatelnu druhotně osazený gotický sanktuář, snad z let 1406—1408, kdy na kostele prováděl úpravy zedník Václav Uzydil.⁴¹ Slohově alespoň této době odpovídá.

Kostel v Modřanech je první z probíraných staveb, u níž dovedeme gotickou dispozici určit přesněji, ačkoli byl rovněž v baroku značně pozměněn prodloužením na východní i západní straně. Zachovaly se tak jižní i severní zdi obdélné lodi a pravoúhlého presbyteria. Na severním boku lodi je odkryto kamenné ostění zazděného hrotitého vstupního portálu se střídmostou profilací, odpovídající svými tvary druhé čtvrtině 14. století. Gotické zdivo vzniklo s velkou pravděpodobností nedlouho před první známou listinnou zmínkou o plebánii v Modřanech k roku 1329. Patronát patřil vyšehradským kanovníkům.

Ještě lépe si lze představit původní podobu kostela v Kunraticích. Ve vnějším lici východní stěny mírně podélného závěru se nachází úzké hrotité okénko, podobné onomu v Kralovicích. Na sever z presbyteria, překlenující hrotitou křížovou klenbou bez žeber, vedl průchod do později odstraněné sakristie. Východně od tohoto zazděného vstupu je vyhlouben výklenek sanktuaria, jehož původnost přes pozdější úpravy dokazuje gotická malovaná archi-

tektura vimperku. Malby, pocházející z první poloviny 14. století, pokrývají dodnes v mimořádném rozsahu stěny presbyteria. Na západě se presbyterium otevíralo hrotitým triumfálním obloukem s vyžlabenými nárožními, provedenými z cihel (zdivo ostatních částí stavby dnes nelze určit) do někdejší lodi, která po přestavbě kostela v letech 1730—1734 určuje rozsah barokního závěru. Nezdá se pravděpodobné, že by v západní části rozložitě barokní stavby mohlo být použito také středověkého zdiva, jak uvádí A. Podlaha.⁴² Vznik kostelíka lze předpoklá-

Vstupní průčelí zvonice se zazděným průjezdem na hřbitov v Třeboradicích. Snímek z roku 1987.

Kostel v Hloubětíně, pohled od jihu. Snímek z roku 1987.

dat přibližně kolem roku 1300. Jeho existence je doložena až k roku 1357, kdy nad ním měl patronát pražský měšťanský rod Bohuslavců.

Obtížné se jeví také určení doby výstavby kostela v Petrovích, který byl po celou druhou polovinu 14. století pod patronátem pražských měšťanů — bohaté rodiny Klementerů. Až do případného hloubkového průzkumu se musíme spokojit se zařazením plochostropé stavby, jejíž půdorys vymezuje nečleněný obdélník, do začátku druhé poloviny 13. století.⁴³

Snad konci 13. století nebo době kolem roku 1300 patří zbudování jádra dnešního kostelíka v Podolí, podřízeného do husitských válek patronátu kapituly vyšehradské. Ani jeho interiér asi nebyl klenutý, dispozicí se ovšem blížil popsaným stavbám v Kunraticích či v Modřanech. Že se od nich nelišil ani dobou výstavby, o tom svědčí okenní kružba, dnes pietně uložená na jižní straně lodi později prodloužené.

Bývalým vsím v severní části pražského obvodu již před polovinou 13. století dominovala řada románských kostelíků, zmíněných úvodem. Proto zde zaznamenáváme mnohem méně stavebních podniků gotických. Kromě dílčích úprav na románských budovách, například vložení sanktuaria do severní části apsidy v Dolních Chabrech, prodloužení lodi v Dolních Počernicích, snad tehdy vznikl kostel v Čakovcích.

Asi před polovinou 14. století se stavělo také v Třeboradicích, jak dokazují kružbové jehlancové konzoly klenebních žeber v rozích pravoúhlého presbyteria. Do zdíva byly však zjev-

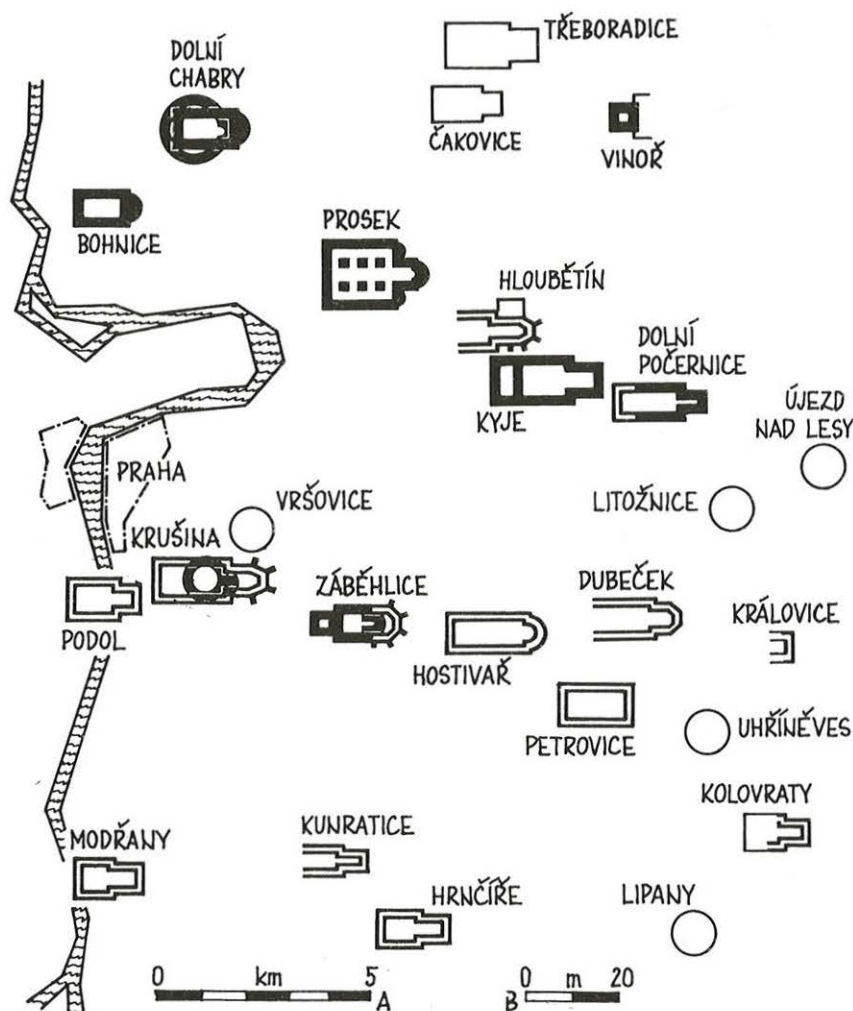

Kostel v Záběhlicích, pohled od jihovýchodu. Snímek z roku 1987.

ně osazeny druhotně a většina slohově výrazných prvků dnešní stavby posouvá její vznik až do první poloviny 17. století. Je to především negotická technika zdění (řady větších hrubě přitesaných kamenů, vyrovnávané menšími zlomky, neobvyklá tloušťka zdivá — 1,2 metru), dále se zdivem svázané pravoúhlé východní okno presbyteria, omítka se sgrafitovou bosází (která je zřejmě první vrstvou omítky na zdivo položenou) a také podezřelé nepravidelnosti klenební plochy. Nezařaditelná zůstávají zatím protáhle vyžlabená klenební žebra a svorník s plastickou osmicípou hvězdici — možná části, převzaté rovněž ze starší stavby. Dnešní vzhled presbyteria i lodi s rozměrnými okny určila barokizace 18. století. Areál kostela doplňuje hmotná hranolová zvonice, jejíž přízemí s průjezdem na hřbitov s hrotytým vjezdem a patro se střílnovitými okénky patří první polovině 16. století. Nároží členilo v omítce ryté kvádrování. Nástavba zvonice vděčí za svůj vznik 18. století — dříve asi bývala dřevěná.

Je pozoruhodné, že jen tři ze stojících kostelů této oblasti sousedící těsně s hlavním městem mají pro gotiku charakteristické, třemi stranami osmiúhelníka uzavřené žebrové klenuté presbyterium. Archeologicky bylo navíc odhalena obdobná dispozice kostela na Pankráci, který asi před polovinou 14. století nahradil románskou rotundu. Dnešní podoba kostelů v Dubečku a v Hloubětíně pochází většinou z 19. století, svým vznikem však oba patří 14. století.

Stavba v Dubečku pochází z první třetiny století, jak naznačuje nápadné zahrocení žebrové

Mapka se schematickými půdorysy středověkých vesnických kostelíků ve východní části Prahy. Černě znázorněny části románské (do roku 1250), dvojice paralelních linií naznačuje rozsah gotického zdiva, jednoduchou slabší čarou označeny části nejisté. Kroužek je použit tam, kde středověkou podobu kostela dosud neznáme. (V Dolních Chabrech není zakreslena stavba, která předcházela rotundě.). A — měřítko mapky, B — měřítko půdorysů.

klenby presbyteria i použití válcových přípor. Po roce 1364 jsou patrony kostela pražští měšťané. Nejlépe si z této skupiny zachoval polygonální závěr — připojený dodatečně k románské lodi — kostel v Záběhlích. Patronát nad farou měl roku 1354 pražský měšťan Zeydlin, avšak roku 1380 litomyšlský biskup Jan a roku 1388 sám král Václav IV., jemuž přibližně v obou desetiletích kolem roku 1400 patřily Záběhlice spolu s nedalekými Kunraticemi. On asi také vyvolal výstavbu záběhlické tvrze na ostrůvku v rybníku⁴⁴ vedle románského kostelíka, vybaveného současně větším presbyteriem na místě staré apsidy. Pozdější vznik gotické

částí ve srovnání s kostely v Hloubětíně a v Dubečku vyznačuje větší šíře oken, průběžná podokenní římsa na vnějšku a zejména pokročilost členění interiéru. Hrany rozložené klénby podírají subtilní dvojvyžlabená žebra.

Přestavbou kostela v Záběhlicích⁴⁵ se také víceméně uzavírají nenáročné dějiny předhusitské sakrální architektury v nejbližším okolí Prahy.

Z hlediska typologie dispozice se v pražském okolí gotičtí stavitelé nejčastěji spokojili s jednoduchým pravoúhlým závěrem a obdélnou lodí (Modřany, Kunratice, Hrnčiče, Kolovraty a snad Čakovice, Kralovice a Podolí)⁴⁶ nebo dokonce nechali obě části srůst v jednolitý sal (Petrovice), řidčeji volili polygonální zakončení chóru (Hloubětín, Dubeček, Záběhlice, Krušina — Pankrác). Našemu poznání prozatím zcela uniká středověká podoba kostelů ve Vršovicích, Lipanech, Uhříněvsi, Litoznicích, Třeboradicích a Újezdu nad Lesy. Většinou asi šlo opět o jednoduché architektury, mezi nimiž mohly vynikat budovy ve Vršovicích a v Uhříněvsi. Některé z vyjmenovaných staveb měly asi starodávné kamenné či dřevěné předchůdce (snad Hloubětín, Uhříněves, možná Dubeček, Podolí, jistě Kralovice); tady však může konečné slovo říci jediné archeologie.

POZNÁMKY

- 1 Zrod Prahy a počátky jejího středověkého vývoje sledují nejnověji Ječný, H. — Čiháková, J. — Kršáková, S. — Olmerová, H. — Stehlíková, D. — Špaček, L. — Tryml, M.: Praha v raném středověku — Jeden ze současných pohledů na vývoj středověkého města, in: *Archaeologica Pragensia* 5, Praha 1984, s. 211—288.
- 2 Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy I, Praha 1892 (2. vyd.), s. 67.
- 3 Tomek, V. V.: o.c., 1892, s. 327.
- 4 Vývoj osídlení ve středověku shrnuje Kalina, T.: Vývoj polohy sídel v Pražské kotlině od 10. do poloviny 14. století, in: *Historická geografie* 178, Praha 1978, s. 325—332 a podrobněji zřejmě ve své rigorózní práci na katedře pomocných věd historických filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kterou mi ovšem v době přípravy tohoto rukopisu neumožnil studovat. Polohu sídel vzhledem k dálkovým cestám rozebírá např. Ječný, H.: Staré cesty v pražské krajině, in: *Ochrana památek, Sborník Klubu Za starou Prahou na rok 1959*, Praha 1959, s. 35—47. Protože by se poznámkový aparát nepřiměřeně rozrostl, necitujeme v dalším textu všechny historické doklady k jednotlivým uváděným datům. In: Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy I—III, Sedláček, A.: Místopisný slovník historický království Českého, Praha 1907, Sedláček, A.: Hradby, zámky a tvrze království Českého XV, Praha 1927, Podlaha, A.: Posvátná místa království Českého I, Praha 1907.
- 5 Např. Vacek, F.: Kostely, církve a chrámy v Čechách, Method XVII, Praha 1891, s. 74.
- 6 Srov. Píša, V.: Rotunda sv. Pankráce, in: *Staletá Praha VIII*, Praha 1977, s. 161.
- 7 Dragoun, Z. — Tryml, M.: Předběžné výsledky archeologického výzkumu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8), in: *Středověká archeologie a studium počátků měst*, Praha 1977, s. 220—224.
- 8 Olmerová, H.: Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce, in: *Umění XXIV*, Praha 1976, s. 361.
- 9 Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 264.
- 10 Libal, D.: Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách (recenze), in: *Umění XXII*, Praha 1974, s. 173.
- 11 Merhautová, A.: o.c., 1971, s. 152.
- 12 Kašička, F. — Nechvátal, B.: Stavební vývoj zámku a kostela v Dolních Počernicích, in: *Památková péče* 1975, s. 175—176.
- 13 Vacek, F.: Kostely, církve a chrámy v Čechách, in: *Method XIX*, Praha 1893, s. 89—91.
- 14 Merhautová, A.: o.c., 1971, s. 258.
- 15 Poloha okének v jižní stěně vylučuje tribunu v lodi.

- 16 Lehner, F. J.: Seznam kostelů v děkanátu Říčanském, Ořechovském a Brandýském, in: *Method XVI*, Praha 1890, s. 99—101, 104.
- 17 Martinec, V.: Praha 4 — Podolí (Kronika), in: *Pražský sborník historický IX*, Praha 1975, s. 223.
- 18 Jeho raně středověký původ je vzhledem k poloze na hradisti velmi pravděpodobný.
- 19 Líbal, D.: Kulturní památky a životní prostředí oblastí připojených ku Praze, in: *Památky a životní prostředí Prahy — Symposium 21.—24. 10. 1975*, Praha 1975, s. 359.
- 20 Merhautová, A.: o.c., 1971, s. 249. „Značně pozdější“ vznik předpokládá podle charakteru zdiva Líbal, D.: o.c., 1974.
- 21 Ke stejným závěrům dochází Dragoun Zd. v podrobné stati na jiném místě tohoto sborníku.
- 22 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 244.
- 23 Ječný, H.: o.c., 1959.
- 24 Piša, V.: Raně středověké vesnické kostely v okolí Prahy a starší sídliště, in: *Archaeologia historica 2*, Brno 1976, s. 249—256.
- 25 Fiala, Z.: Přemyslovské Čechy, Praha 1975, s. 85—86.
- 26 Šimák, J. V.: Středověká kolonizace v zemích Českých, *České dějiny — díl I. část 5*, Praha 1938, s. 962—969.
- 27 Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy II, Praha 1871, s. 414—431.
- 28 Fiala, Z.: o.c., 1975, s. 184.
- 29 K tomu Klápště, J.: Archeologie a zázemí středověké Prahy, in: *Archaeologica Pragensia 5*, Praha 1984, s. 292; Čechura, J.: Ekonomický a sociální vývoj kláštera v Sedlci v letech 1310—1419, rukopis z roku 1983.
- 30 Šilhan, J.: Kaple a kaplan, in: *Archaeologia historica 6/81*, Brno — Košice 1981, s. 248—251; Sommer, P.: K postihnutečnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 7/82*, Brno 1982, s. 453—468.
- 31 Líbal, D.: o.c., 1974, s. 169.
- 32 Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech I, Praha 1977, s. 470.
- 33 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 214.
- 34 Do 14. století kostel datuje Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 2, Praha 1978, s. 91.
- 35 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 214.
- 36 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 237.
- 37 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 169.
- 38 Sommer, P.: Dvě středověká sídliště na východním okraji Prahy, in: *Archaeologia historica 2*, Brno 1977, s. 257; Sommer, P.: Praha 10 — Dubeč (Kronika), in: *Pražský sborník historický XI*, Praha 1978, s. 200.
- 39 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 204.
- 40 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 207, 208.
- 41 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 214.
- 42 Podlaha, A.: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXVIII, politický okres Vinohradský, Praha 1908, s. 75.
- 43 Sommer, J.: Redukovaná dispozice středověkého kostela v Petrovích (Praha 4), in: *Památky a příroda 12*, Praha 1987, s. 474—476.
- 44 Mašek, N.: Zbytky středověké stavby v Záběhlicích, in: *Staletá Praha III*, Praha 1967, s. 138—141.
- 45 Podlaha, A.: o.c., 1907, s. 245.
- 46 Hojný výskyt této dispozice v okolí Prahy konstatoval již Lehner, F. J.: Románské kostely zakončené chorem pravoúhlým v okolí Pražském, in: *Method XVIII*, Praha 1891, s. 14.